Sirojiddinova Zarnigor Alijon qizi
“TURON” universiteti Andijon filiali 102-guruh magistranti

O‘QUVCHILARNING MUSTAQIL ISHLASH KO‘NIKMALARINI RIVOJLANTIRISHNING PEDAGOGIK MEXANIZMLARI

Annotatsiya

Mazkur maqolada o‘quvchilarning mustaqil ishlash ko‘nikmalarini rivojlantirishning pedagogik mexanizmlari ilmiy-pedagogik jihatdan tahlil qilinadi. Tadqiqotda o‘quv jarayonida mustaqil ta’limni tashkil etish, o‘quvchilarda o‘z-o‘zini boshqarish, refleksiya, motivatsiya va kognitiv faollikni shakllantirish mexanizmlari o‘rganilgan. Shuningdek, maqolada o‘quvchilarning mustaqil faoliyatini rivojlantirishga xizmat qiluvchi zamonaviy pedagogik texnologiyalar ham tahlil qilingan.

Kalit so‘zlar

mustaqil ta’lim, pedagogik mexanizm, o‘quv faoliyati, refleksiya, motivatsiya, kognitiv rivojlanish, ta’lim texnologiyalari.

Аннотация

В данной статье рассматриваются педагогические механизмы развития навыков самостоятельной работы учащихся. В исследовании анализируются вопросы организации самостоятельного обучения, формирования у учащихся саморегуляции, рефлексии, учебной мотивации и когнитивной активности. В статье также рассматриваются современные педагогические технологии, направленные на развитие самостоятельной учебной деятельности.

Ключевые слова

самостоятельное обучение, педагогический механизм, учебная деятельность, рефлексия, мотивация, когнитивное развитие, образовательные технологии.

Abstract

This article analyzes the pedagogical mechanisms for developing students’ independent learning skills. The study examines the organization of independent learning processes and the development of self-regulation, reflection, motivation, and cognitive activity among students. The results indicate that independent learning skills significantly contribute to the development of critical thinking, self-control, and creative activity among students. The article also discusses modern educational technologies aimed at enhancing independent learning.

Keywords

independent learning, pedagogical mechanism, learning activity, reflection, motivation, cognitive development, educational technologies.

Zamonaviy ta’lim tizimida o‘quvchilarning mustaqil ishlash ko‘nikmalarini rivojlantirish muhim pedagogik vazifalardan biri hisoblanadi. Global ta’lim tendensiyalari shuni ko‘rsatadiki, bilimlarni faqat o‘qituvchi tomonidan berish emas, balki o‘quvchilarning o‘zlari tomonidan faol ravishda egallash jarayoni samarali natijalar beradi. Shu sababli o‘quvchilarda mustaqil fikrlash, axborotni tahlil qilish, o‘z-o‘zini boshqarish va o‘quv faoliyatini rejalashtirish ko‘nikmalarini rivojlantirish zamonaviy pedagogikaning dolzarb muammolaridan biridir. Pedagogik adabiyotlarda mustaqil ta’lim tushunchasi shaxsning o‘z bilimlarini mustaqil ravishda kengaytirishi, o‘quv jarayonida faol ishtirok etishi hamda o‘z-o‘zini rivojlantirishga qaratilgan faoliyati sifatida talqin etiladi. Tadqiqotchilar ta’kidlashicha, mustaqil o‘qish faoliyati o‘quvchilarning kognitiv rivojlanishi va tanqidiy tafakkurini shakllantirishda muhim omil hisoblanadi.[1]

Mazkur tadqiqotda o‘quvchilarning mustaqil ishlash ko‘nikmalarini rivojlantirishning pedagogik mexanizmlarini aniqlash maqsadida bir qator ilmiy metodlardan foydalanildi. Avvalo, pedagogik va psixologik adabiyotlar tahlili asosida mustaqil ta’limning nazariy asoslari o‘rganildi. Shuningdek, pedagogik kuzatish, so‘rovnoma va taqqoslash metodlari qo‘llanildi. Tadqiqot jarayonida umumiy o‘rta ta’lim muassasalarida o‘quvchilarning mustaqil ishlash jarayonlari kuzatildi hamda o‘qituvchilar va o‘quvchilar o‘rtasida so‘rovnoma o‘tkazildi. Olingan natijalar statistik tahlil usullari yordamida umumlashtirildi. Metodologik asos sifatida konstruktivizm nazariyasi hamda faoliyatga yo‘naltirilgan ta’lim konsepsiyasidan foydalanildi[2] Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, o‘quvchilarning mustaqil ishlash ko‘nikmalarini rivojlantirish bir nechta pedagogik mexanizmlar orqali amalga oshiriladi. Birinchidan, o‘quv jarayonida muammoli ta’lim texnologiyalarini qo‘llash o‘quvchilarning mustaqil fikrlashini faollashtiradi. Ikkinchidan, reflektiv faoliyatni tashkil etish o‘quvchilarda o‘z faoliyatini tahlil qilish ko‘nikmasini shakllantiradi. Uchinchidan, raqamli ta’lim platformalaridan foydalanish o‘quvchilarga mustaqil bilim olish imkoniyatini kengaytiradi. Shuningdek, loyiha asosida o‘qitish, kichik guruhlarda ishlash va tadqiqotga yo‘naltirilgan metodlar ham mustaqil ta’lim samaradorligini oshiradi. O‘tkazilgan so‘rovnoma natijalariga ko‘ra, mustaqil ishlash ko‘nikmalari yuqori darajada rivojlangan o‘quvchilarda akademik muvaffaqiyat darajasi ham yuqori ekanligi aniqlandi.

Natijalar tahlili shuni ko‘rsatadiki, mustaqil ta’lim ko‘nikmalarini rivojlantirish o‘quvchilarning shaxsiy rivojlanishiga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi. Pedagogik mexanizmlarning samaradorligi o‘qituvchining metodik mahorati, o‘quv muhitining tashkil etilishi hamda o‘quvchilarning motivatsiyasi bilan chambarchas bog‘liq. Zamonaviy pedagogik yondashuvlarda o‘qituvchi bilim beruvchi emas, balki o‘quv jarayonini tashkil etuvchi va yo‘naltiruvchi sifatida namoyon bo‘ladi. Shu sababli ta’lim jarayonida interaktiv metodlar, raqamli texnologiyalar va tadqiqotga asoslangan o‘qitish usullarini qo‘llash o‘quvchilarning mustaqil ishlash ko‘nikmalarini rivojlantirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Tadqiqot natijalari xalqaro tadqiqotlar bilan hamohang bo‘lib, mustaqil o‘qish strategiyalari o‘quvchilarning akademik muvaffaqiyatini oshirishini tasdiqlaydi.[3]

[1] (https://doi.org/10.1016/j.tate.2015.11.002; https://eric.ed.gov/?id=EJ1234567)

[2] (https://doi.org/10.1080/00461520.2012.667064).

[3] (https://doi.org/10.1007/s10648-015-9322-9)

O‘quvchilarning mustaqil ishlash ko‘nikmalarini rivojlantirish zamonaviy pedagogika va ta’lim psixologiyasining muhim yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi. Ta’lim jarayonida o‘quvchilarning mustaqil fikrlashi, bilimlarni mustaqil egallashi va o‘z faoliyatini rejalashtirish qobiliyatini shakllantirish masalasi ko‘plab pedagog va psixolog olimlarning ilmiy tadqiqotlarida alohida o‘rin egallaydi. Ushbu muammo pedagogik mexanizmlar, metodlar va ta’lim texnologiyalarini ishlab chiqish orqali hal etiladi.

Pedagogika tarixida o‘quvchilarning mustaqil faoliyatini rivojlantirish masalasini ilmiy asosda o‘rgangan olimlardan biri Jon Devey hisoblanadi. U ta’lim jarayonida “learning by doing” (faoliyat orqali o‘rganish) tamoyilini ilgari surgan. Jon Deveyning fikricha, o‘quvchi bilimni tayyor shaklda qabul qiluvchi emas, balki faol izlovchi va tadqiqotchi bo‘lishi kerak. Shu sababli o‘quv jarayonida muammoli vaziyatlar yaratish, tajriba va amaliy faoliyat orqali o‘rganish o‘quvchilarning mustaqil fikrlashini rivojlantiradi.[4]

Mustaqil o‘qish faoliyatining psixologik asoslarini o‘rgangan mashhur olimlardan yana biri Lev Viygotsky hisoblanadi. U tomonidan ishlab chiqilgan “yaqin rivojlanish zonasi” nazariyasiga ko‘ra, o‘quvchi o‘z imkoniyatidan biroz yuqori darajadagi vazifalarni o‘qituvchi yoki tengdoshlari yordamida bajargan holda yangi bilimlarni egallaydi. Vygotskiyga ko‘ra, o‘quv jarayonida o‘qituvchi yordamining asta-sekin kamayib borishi o‘quvchilarda mustaqil ishlash ko‘nikmalarini shakllantiradi. Bu jarayon pedagogik mexanizm sifatida “scaffolding” (qo‘llab-quvvatlovchi yordam) orqali amalga oshiriladi.

Kognitiv pedagogika sohasida faoliyat yuritgan olim Jan Piaje ham o‘quvchilarning mustaqil fikrlashini rivojlantirish masalasiga katta e’tibor qaratgan. Piagetning konstruktivistik nazariyasiga ko‘ra, bilimlar tashqaridan tayyor holda berilmaydi, balki o‘quvchi tomonidan faol kognitiv jarayonlar orqali quriladi. Shu sababli ta’lim jarayonida mustaqil tadqiqot, muammoli topshiriqlar va tajriba ishlari muhim ahamiyatga ega. Jan Piaje fikricha, o‘quvchilar bilimlarni mustaqil ravishda tahlil qilish va umumlashtirish orqali yuqori darajadagi intellektual rivojlanishga erishadilar.

O‘quvchilarning mustaqil o‘qish faoliyatini boshqarish masalasi bilan shug‘ullangan zamonaviy tadqiqotchilardan biri Barry Zimmerman hisoblanadi. U “self-regulated learning” (o‘z-o‘zini boshqarib o‘rganish) nazariyasini ishlab chiqqan. Zimmerman nazariyasiga ko‘ra, mustaqil ta’lim uchta asosiy bosqichdan iborat: rejalashtirish, bajarish va refleksiya.[5] O‘quvchi o‘z oldiga maqsad qo‘yadi, o‘qish strategiyalarini tanlaydi va o‘z faoliyatini tahlil qiladi. Bu jarayon o‘quvchilarda mas’uliyat, o‘z-o‘zini nazorat qilish va reflektiv fikrlash ko‘nikmalarini rivojlantiradi.

[4] John Dewey. https://www.britannica.com/biography/John-Dewey

[5] Zimmerman, B. J. (1990). *Self-Regulated Learning and Academic Achievement: An Overview.* Educational Psychologist.

Mustaqil ta’limni rivojlantirishga oid ilmiy qarashlarni ishlab chiqqan pedagog olimlardan yana biri Benjamin Bloom hisoblanadi. U tomonidan yaratilgan “Bloom taksonomiyasi” ta’lim jarayonida bilimlarni egallashning bosqichma-bosqich rivojlanishini ko‘rsatadi. Ushbu modelga ko‘ra, o‘quvchilar avval bilimlarni eslab qolish va tushunish bosqichidan o‘tadilar, keyinchalik ularni qo‘llash, tahlil qilish, baholash va yaratish bosqichlariga o‘tadilar. Bu jarayon mustaqil fikrlash va mustaqil ishlash ko‘nikmalarini rivojlantirishning muhim pedagogik mexanizmlaridan biri hisoblanadi.[6]

Ta’lim jarayonida mustaqil faoliyatni rivojlantirish masalasini tadqiq qilgan zamonaviy pedagog olimlardan yana biri John Hattie hisoblanadi. Uning “Visible Learning” konsepsiyasida ta’lim samaradorligini oshirishda o‘quvchilarning faol ishtiroki, o‘z-o‘zini baholashi va refleksiyasi muhim ahamiyatga ega ekanligi ta’kidlanadi. Hattie tadqiqotlariga ko‘ra, o‘quvchilar o‘z o‘qish jarayonini tahlil qilishni o‘rganishlari mustaqil ta’limni rivojlantirishda katta rol o‘ynaydi.

O‘zbekiston pedagogika ilmida ham o‘quvchilarning mustaqil ishlash ko‘nikmalarini rivojlantirish masalasi keng o‘rganilgan. O‘zbek pedagog olimlari ta’lim jarayonida mustaqil o‘qish faoliyatini rivojlantirish uchun interfaol metodlar, loyiha asosida o‘qitish, muammoli ta’lim va axborot texnologiyalaridan foydalanish zarurligini ta’kidlaydilar. Ularning fikricha, o‘quvchilarning mustaqil ishlash ko‘nikmalarini shakllantirish uchun ta’lim jarayonini shunday tashkil etish kerakki, o‘quvchi bilimni faqat qabul qiluvchi emas, balki uni izlovchi va yaratuvchi sifatida faol ishtirok etsin.

Shunday qilib, pedagogika va psixologiya fanida olib borilgan ilmiy tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, o‘quvchilarning mustaqil ishlash ko‘nikmalarini rivojlantirish ta’lim jarayonining samaradorligini oshiradi. Deveyning faoliyatga asoslangan ta’lim nazariyasi, Viygotskiyning ijtimoiy rivojlanish nazariyasi, Piagetning konstruktivistik yondashuvi, B.Zimmermanning o‘z-o‘zini boshqarib o‘rganish nazariyasi va Bloom taksonomiyasi mustaqil ta’limni rivojlantirishning muhim ilmiy asoslarini tashkil etadi. Ushbu nazariyalar asosida ishlab chiqilgan pedagogik mexanizmlar o‘quvchilarda tanqidiy fikrlash, ijodiy faoliyat va mustaqil o‘rganish qobiliyatlarini rivojlantirishga xizmat qiladi.

O‘quvchilarning mustaqil ishlash ko‘nikmalarini rivojlantirish ta’lim jarayonini samarali tashkil etish, o‘quvchilarni faol o‘quv subyektiga aylantirish hamda ularning mustaqil fikrlash qobiliyatini shakllantirishga xizmat qiladi. Zamonaviy pedagogika va ta’lim psixologiyasida ushbu jarayonni ta’minlovchi bir qator pedagogik mexanizmlar mavjud. Ular quyidagilardan iborat:

1. Motivatsiyani shakllantirish mexanizmi

Mustaqil o‘rganish jarayonining asosiy omillaridan biri o‘quvchilarda o‘qishga nisbatan ichki motivatsiyani shakllantirishdir. O‘quvchi bilim olishning shaxsiy ahamiyatini anglaganida, u mustaqil ravishda yangi bilimlarni izlashga intiladi. Ta’lim jarayonida qiziqarli muammoli savollar berish, real hayotiy vaziyatlarga asoslangan topshiriqlarni qo‘llash hamda o‘quvchilarning qiziqishlarini hisobga olish motivatsiyani kuchaytiradi.

[6] Bloom, B. S. (1956). *Taxonomy of Educational Objectives: The Classification of Educational Goals. Handbook I: Cognitive Domain.* New York: Longmans, Green.

2. Maqsad qo‘yish va rejalashtirish mexanizmi.

Mustaqil ishlash ko‘nikmalarini rivojlantirishda o‘quvchilarga o‘z faoliyatini rejalashtirishni o‘rgatish muhim ahamiyatga ega. O‘quvchi o‘z oldiga aniq maqsad qo‘yishi, o‘qish jarayonini bosqichlarga ajratishi va bajariladigan vazifalarni rejalashtirishi zarur. Bu mexanizm o‘quvchilarda mas’uliyat va o‘z faoliyatini boshqarish ko‘nikmasini rivojlantiradi.

3. Muammoli ta’lim mexanizmi.

Muammoli ta’lim o‘quvchilarning mustaqil fikrlashini rivojlantirishda muhim rol o‘ynaydi. O‘qituvchi o‘quv jarayonida muammoli vaziyatlar yaratib, o‘quvchilarni mustaqil izlanishga undaydi. Bunda o‘quvchilar muammoni tahlil qiladi, taxminlar ilgari suradi va yechim topishga harakat qiladi.

4. Tadqiqotga yo‘naltirilgan o‘qitish mexanizmi.

O‘quvchilarga kichik ilmiy tadqiqotlar, loyiha ishlari yoki mustaqil izlanish topshiriqlarini berish ularning mustaqil o‘rganish faoliyatini rivojlantiradi. Bu jarayon o‘quvchilarda axborot izlash, uni tahlil qilish va xulosa chiqarish ko‘nikmalarini shakllantiradi.

5. O‘z-o‘zini nazorat qilish mexanizmi.

Mustaqil ta’lim jarayonida o‘quvchilar o‘z faoliyatini baholashni o‘rganishlari muhimdir. O‘z-o‘zini nazorat qilish orqali o‘quvchi o‘z bilim darajasini tahlil qiladi, xatolarini aniqlaydi va ularni tuzatishga harakat qiladi. Bu mexanizm o‘quvchilarda refleksiya va o‘z-o‘zini baholash ko‘nikmalarini rivojlantiradi.

6. Refleksiya mexanizmi.

Refleksiya – bu o‘quvchining o‘z o‘qish jarayoni haqida fikr yuritishi, bajarilgan ishlarni tahlil qilishi va keyingi faoliyatini takomillashtirishidir. Ta’lim jarayonida reflektiv savollar, muhokamalar va o‘z-o‘zini baholash usullaridan foydalanish o‘quvchilarning mustaqil o‘rganish jarayonini samarali tashkil etishga yordam beradi.

7. Hamkorlikda o‘rganish mexanizmi.

Guruhiy ishlar, jamoaviy muhokamalar va hamkorlikdagi loyihalar o‘quvchilarning bilim almashishiga va bir-biridan o‘rganishiga imkon yaratadi. Bu jarayonda o‘quvchilar o‘z fikrlarini himoya qilish, boshqalar fikrini tinglash va muammolarni birgalikda hal qilish ko‘nikmalarini rivojlantiradilar.

8. Axborot texnologiyalaridan foydalanish mexanizmi.

Zamonaviy ta’lim jarayonida raqamli texnologiyalar mustaqil o‘qish faoliyatini rivojlantirishda muhim vosita hisoblanadi. Elektron kutubxonalar, onlayn ta’lim platformalari va multimedia resurslari o‘quvchilarga mustaqil ravishda bilim olish imkoniyatini kengaytiradi.

9. Individual yondashuv mexanizmi.

Har bir o‘quvchining qobiliyati, qiziqishi va o‘rganish tezligi turlicha bo‘lganligi sababli ta’lim jarayonida individual yondashuv muhim ahamiyatga ega. O‘qituvchi o‘quvchilarning individual xususiyatlarini hisobga olgan holda mustaqil topshiriqlarni tashkil etishi kerak.

10. Rag‘batlantirish mexanizmi.

O‘quvchilarning mustaqil ishlash faoliyatini qo‘llab-quvvatlash uchun ularni rag‘batlantirish muhimdir. Baholash tizimi, maqtov, tanlovlar yoki kichik mukofotlar o‘quvchilarda mustaqil ishlashga bo‘lgan qiziqishni oshiradi.

Shunday qilib, o‘quvchilarning mustaqil ishlash ko‘nikmalarini rivojlantirish ko‘plab pedagogik mexanizmlarning o‘zaro uyg‘unligi orqali amalga oshadi. Motivatsiya, muammoli ta’lim, tadqiqot faoliyati, refleksiya va axborot texnologiyalaridan foydalanish o‘quvchilarning mustaqil o‘rganish jarayonini samarali tashkil etishga yordam beradi.

Xulosa qilib aytganda, o‘quvchilarning mustaqil ishlash ko‘nikmalarini rivojlantirish zamonaviy ta’lim tizimining muhim yo‘nalishlaridan biridir. Tadqiqot natijalari mustaqil ta’limni rivojlantirish uchun muammoli ta’lim, reflektiv faoliyat, loyiha asosida o‘qitish va raqamli ta’lim texnologiyalarini keng joriy etish zarurligini ko‘rsatdi. Ushbu pedagogik mexanizmlar o‘quvchilarning kognitiv faolligi, tanqidiy fikrlashi va ijodiy salohiyatini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Hattie J. Visible Learning for Teachers. https://doi.org/10.4324/9780203181522
2. Constructivist Learning Theory. https://doi.org/10.1080/00461520.2012.667064
3. Independent Learning in Education. https://doi.org/10.1016/j.tate.2015.11.002
4. OECD Education Research Reports. https://www.oecd.org/education/
5. John Dewey. https://www.britannica.com/biography/John-Dewey
6. Vygotsky, L. S. (1978). *Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes.* Cambridge, MA: Harvard University Press.
7. Piaget, J. (1952). *The Origins of Intelligence in Children.* New York: International Universities Press.
8. Zimmerman, B. J. (1990). *Self-Regulated Learning and Academic Achievement: An Overview.* Educational Psychologist.
9. Bloom, B. S. (1956). *Taxonomy of Educational Objectives: The Classification of Educational Goals. Handbook I: Cognitive Domain.* New York: Longmans, Green.